

نظم و برنامه ریزی

عبدالکریم پاک‌نیا تبریزی

و کل شیء عنده بمقدار؛^۱
و هر چیزی نزد خدا اندازه معینی دارد.

تفسیر آیه

در آیات مختلفی از قرآن مجید، می‌خوانیم که هر چیزی محدود به حدی است که از آن حد تجاوز نمی‌کند؛ در سوره طلاق می‌فرماید: «قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا»^۲؛ خدا برای هر چیز مقدار و اندازه‌ای قرار داده است و در سوره حجر می‌خوانیم: «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ»^۳؛ هر چیزی خزائنش نزد ماست و جز به مقدار معین آن را نازل نمی‌کنیم.

این آیات بیانگر آن است که هیچ چیز در این عالم بی‌حساب نیست، و همه چیز نظم دقیق و برنامه حساب‌شده و اندازه‌ای معین دارد.

پیام‌های آیه

۱. نظام آفرینش موجودات بر اساس مقدار و میزان دقیق است. ۴. این باور در رفتارهای ما تأثیر می‌گذارد.

---

۱. رعد، ۸.

۲. طلاق، ۳.

۳. حجر، ۲۱.

۴. قرآنی، تفسیر نور، ج ۶، ص ۱۹۶.

۲. آنچه را گاهی ما بی‌نظمی‌ها و نابسامانی‌های عالم هستی می‌پنداریم در واقع مربوط به نارسایی علم ماست.
۳. بی‌نظمی و بی‌برنامه‌گی و افراط و تفریط با جامعه قرآنی سازگار نیست.
۴. انسان - که جزئی از مجموعه نظام هستی است - اگر بخواهد سالم زندگی کند و به کمال برسد، باید اصل نظم و حساب و کتاب را در زندگی‌اش حاکم سازد و از هر گونه بی‌نظمی بپرهیزد.^۱
۵. ایمان به این آیه و یقین به نظم موجود در جهان هستی، ما را به سوی منظم بودن در زندگی سوق می‌دهد.
۶. در این عالم هیچ چیزی بدون نظم و تقدیر و تدبیر به هدف نخواهد رسید.
۷. اساساً نظم، امری فطری در زندگی ماست و بی‌نظمی، امری برخلاف طبیعت است؛ چرا که ما جزئی از این عالم هستی محسوب می‌شویم.

برنامه‌ریزی در طبیعت

وقتی نظم دقیق یک دستگاه رایانه و یا تلفن همراه و دیگر وسایل پیشرفته را مشاهده می‌کنیم که هر روز منظم‌تر و دقیق‌تر از گذشته در اختیار بشر قرار می‌گیرد، درک ضرورت نظم در کارها برای عموم مردم دشوار نیست.

گاهی در جهان طبیعت، موجوداتی را می‌بینیم که آنها را بی‌حساب و کتاب و اتفاقی فرض می‌کنیم، در حالی که همه آنها دقیقاً حساب و کتاب دارند؛ اگرچه ما روابط منطقی و علل آن را ندانیم. اصولاً حکیم و قدیر بودن خداوند، نیز مفهومی جز این ندارد، که همه چیز در آفرینش او برنامه، نظم و اندازه دارد. هر قدر علم و دانش بشری پیشرفت می‌کند به این اندازه‌گیری دقیق آشنا تر می‌شود. این اندازه‌گیری دقیق نه تنها در موجودات ذره‌بینی که در کرات عظیم آسمانی نیز حاکم است. در موجودات کوچک، در مورچگان ریز با آن اندام‌های پیچیده و متنوع و رگ‌ها و اعصاب، ظرافت این اندازه‌گیری خیره‌کننده است، و هنگامی که به موجودات کوچک‌تر، یعنی جان‌داران ذره‌بینی، میکروب‌ها، ویروس‌ها و آمیب‌ها می‌رسیم، ظرافت این اندازه‌گیری اوج می‌گیرد، و در آن‌جا حتی یک هزارم میلی‌متر و کوچک‌تر از آن تحت حساب است، و از آن فراتر هنگامی که به داخل اتم وارد می‌شویم، تمام این مقیاس‌های اندازه‌گیری را باید دور بریزیم، و اندازه‌ها به قدری کوچک می‌شود که در فکر هیچ انسانی نمی‌گنجد.^۲

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۱۳۹.

۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۳، ص ۸۲.

اسلام، دین نظم و برنامه

تمام برنامه‌های دین مبین اسلام بر اساس نظم، بنیان نهاده شده و آموزنده نظم و نظام است. نماز، روزه، حج و مطالعه تمام دستورهای دین و قرآن شریف، همه به ما آموزش نظم می‌دهد. رتبه‌بندی احکام و دستورهای فقهی و اخلاقی، همه خبر از نظم و برنامه می‌دهد. نمازهای یومیّه، تاکید بر نماز اول وقت، مستحبات، محرمات، مکروهات، روزه ماه رمضان - که حتی یک دقیقه افطار پیش و پس اذان را اجازه نمی‌دهد - موضوع غصب که حتی از یک ریال حق‌الناس چشم‌پوشی نمی‌کند و هزاران مسئله دیگر که همه در حال سوق دادن انسان مسلمان به سوی نظم و برنامه است.

اهمیت نظم به حدی است که خداوند به فرشتگان برنامه‌ریز و تقسیم کننده کار قسم یاد می‌کند و می‌فرماید: «الْمُسَمَّاتِ أُمْرًا»^۱ سوگند به فرشتگانی که [به امر خدا] کارها را [برای تدبیر امور هستی میان خود] تقسیم می‌کنند.

همچنین خداوند از رزمندگانی خوش حال و راضی است که نظم و برنامه های جنگی را در میدان مبارزه رعایت کنند؛ خداوند می‌فرماید:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُورٌ^۲؛

خدا کسانی را دوست دارد که در صف‌های منظم در راه او جهاد می‌کنند [و از ثبات نظم و وحدت] گویی بنایی پولادین و استوارند.

تعبیر به «بُنْيَانٌ مَرْصُورٌ» جالب‌ترین تعبیری است که در این زمینه وجود دارد، در یک بنا یا سدّ عظیم، هر کدام از اجزا نقشی دارند، ولی این نقش در صورتی مؤثر می‌شود که هیچ‌گونه فاصله و شکاف و بی‌نظمی در میان آنها نباشد، و چنان منظم و منسجم گردند که گویی یک واحد بیش نیستند، همگی تبدیل به یک دست و یک مشت عظیم و محکم شوند که دشمن را درهم کوبیده و متلاشی می‌کند!^۳

بنا براین، هدف قرآن و اسلام نظم بخشیدن به زندگی، اندیشه و اعمال انسان است. امیرمؤمنان علیه السلام می‌فرماید:

۱. ذاریات، ۴.

۲. صف، ۴.

۳. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۶۵.

أَلَا إِنَّ فِيهِ عِلْمَ مَا يَأْتِي وَالْحَدِيثَ عَنِ الْمَاضِي وَدَوَاءَ دَائِكُمْ وَنَظْمَ مَا
بَيْنَكُمْ؛^۱

بدانید که در قرآن علم آینده، و حدیث روزگاران گذشته است، در قرآن شفای دردهای شما، و روش‌های نظم و ترتیب زندگی فردی و اجتماعی شما وجود دارد.

از نظم جهان عبرت انگیز   این در سخن به گوشت آویز
خواهی به کمال راه یابی   با صبغه نظم عمل بیامیز

نظم، امری فطری

خدای توانا و حکیمی که نظم را در دستگاه پهناور و عظیم خلقت قرار داده است، همین نظم را در زندگی انسان‌ها و روابط اجتماعی آنان می‌پسندد. شایسته است که انسان در زندگی فردی و اجتماعی خویش، نظم و ترتیب و تدبیر در امور را مراعات کند؛ اساساً انسان بدون نظم نمی‌تواند زندگی هدفمند و موفق داشته باشد. حجم زیاد کتاب‌های قوانین و مقررات و بودجه‌های هنگفتی که صرف قانون‌گذاری و تنظیم آنها می‌شود و اهمیتی که همه ملل جهان به آنها می‌دهند، لزوم نظم فردی و اجتماعی را در زندگی بشر آشکار می‌سازد. به همین دلیل امام صادق علیه السلام در توصیف اهل ایمان فرمود:

جَيْدُ التَّدْبِيرِ لِمَعِيشَتِهِ لَا يَلْسَعُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ؛^۲

مؤمن در برنامه ریزی و نظم زندگی، خوش تدبیر است و هرگز از یک سوراخ دو بار گزیده نمی‌شود. اگر یک بار در اثر بی نظمی هزینه داد بار دیگر آنرا تکرار نمی‌کند.

برنامه‌ریزی از دیدگاه روایات

۱. اهمیت نظم و برنامه

نظم و برنامه‌ریزی از عوامل توفیق و پیروزی در امور زندگی است؛ همچنان که بی‌سامانی و بی‌برنامگی انسان را به وادی شکست می‌کشاند. کلام امیر مؤمنان علی علیه السلام در آخرین وصیت خود به فرزندانش، امام حسن و امام حسین علیه السلام روشن‌ترین راهنمای ماست که فرمود:

۱. سید رضی، نهج البلاغه، خطبة ۱۵۸.

۲. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۶۴، ص ۳۶۲.

أَوْصِيكُمَا بِتَقْوَى اللَّهِ... وَنَظْمِ أَمْرِكُمْ؛^۱

شما را به پرهیزکاری... و نظم و انضباط در کارهایتان سفارش می‌کنم. انسان مؤمن همواره برای تمام ساعات زندگی برنامه دارد و هرگز فرصت‌ها را از دست نمی‌دهد.

آری، برای استفاده از فرصت کوتاه عمر باید با نظم و برنامه دقیق حرکت کرد و از این سرمایه ارزشمند کمال بهره را برد؛ چرا که عمر از دست رفته، هرگز باز نخواهد گشت. بنابراین، باید برای اوقات محدود عمر برنامه‌ریزی کرد و با نظم و ترتیب خاص از آن کمال بهره را برد.

به این دلیل، علی علیه السلام درباره اهمیت برنامه‌ریزی درست می‌فرماید:

قَوَامُ الْعَيْشِ حُسْنُ التَّقْدِيرِ وَمِلَاكُهُ حُسْنُ التَّدْبِيرِ؛^۲

استواری زندگی [درست و موفق] برنامه‌ریزی نیکو و معیار آن دوراندیشی نیکوست.

علی علیه السلام در نامه به مالک اشتر می‌فرماید:

وَأَمْضِ لِكُلِّ يَوْمٍ عَمَلَهُ؛^۳

عمل هر روز را در روز خودش انجام بده!

و امام باقر علیه السلام نیز تأکید می‌کند:

إِيَّاكَ وَالتَّفْرِيطَ عِنْدَ امْكَانِ الْفُرْصَةِ فَإِنَّهُ مِيدَانٌ يَجْرِي لِأَهْلِهِ بِالْخُسْرَانِ؛^۴

مبادا فرصت‌های به دست آمده را [به آسانی] از دست بدهی که در این میدان کسی که وقت خود را ضایع کند، ضرر خواهد کرد.

استفاده از فرصت‌های به دست آمده و برنامه‌ریزی درست در این مسیر، از بهترین راه‌های توفیق و پیروزی است و غفلت از گذر زمان و از دست رفتن فرصت‌ها شکست حتمی را به دنبال دارد.

۱. سید رضی، نهج البلاغه، ترجمة دشتی، نامه ۴۷.

۲. آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ص ۳۵۴، ح ۸۰۸۴.

۳. سید رضی، نهج البلاغه، نامه ۵۳.

۴. مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۶۵، ح ۱.

نگه‌دار فرصت که عالم دمی است   دمی پیش دانا به از عالمی است^۱

۲. تقسیم شبانه روز

حضرت امام رضا علیه السلام می‌فرماید:

اجْتَهِدُوا أَنْ يَكُونَ زَمَانُكُمْ أَرْبَعَ سَاعَاتٍ سَاعَةً مِنْهُ لِمُنَاجَاتِ اللَّهِ وَسَاعَةً لِأَمْرِ
الْمَعِاشِ وَسَاعَةً لِمُعَاشَرَةِ الْأَخْوَانِ الثَّقَاتِ وَالَّذِينَ يَعْرِفُونَكُمْ غُيُوبَكُمْ وَيَخْلُصُونَ
لَكُمْ فِي الْبَاطِنِ وَسَاعَةً تَخْلُونَ فِيهَا لِلذَّاتِكُمْ وَبِهَذِهِ السَّاعَةِ تَقْدِرُونَ عَلَى
الثَّلَاثِ السَّاعَاتِ؛^۲

سعی کنید زمان خود را به چهار بخش تقسیم کنید؛ ۱. زمانی برای مناجات با خداوند؛ ۲. زمانی دیگر برای تأمین معاش؛ ۳. زمان سوم را برای معاشرت با برادران دینی و افراد مورد اعتماد و کسانی که عیب‌ها و اشکالات شما را گوشزد می‌کنند و از ته دل به شما علاقه‌مندند؛ ۴. وقت چهارم را برای تفریح سالم و لذت‌های حلال خود اختصاص دهید و شما با این تفریحات و لذت‌های حلال، توانایی انجام سه بخش اول را خواهید داشت.

آثار و برکات نظم

از آن‌جایی که نظم و برنامه‌ریزی هم‌ردیف ارزش‌های والای اسلامی همانند تقوا معرفی شده است، آثار و برکات فراوان دارد که برخی از آنها عبارتند از: رعایت حقوق دیگران، مدیریت زمان، کامیابی انسان در غلبه بر سختی‌ها، جبران کاستی‌های زندگی، تأمین نیازهای مادی و معنوی، دستیابی سریع به اهداف، استفاده بهینه از فرصت‌ها، نشاط و تحرکی بیشتر، ترویج نظم در جامعه، برنامه‌ریزی بهتر و مقبول‌تر، و آینده‌نگری و دوراندیشی است.

حکایت

۱. برنامه زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله

۱. سعدی.

۲. کنگره امام رضا (ع)، فقه الرضا (ع)، ص ۳۳۷.

فضائل اخلاقی: نظم و برنامه‌ریزی / ۳۱۹

علی علیه السلام در باره برنامه زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «فَإِذَا أَوَىٰ إِلَىٰ مَنْزِلِهِ جَزَأٌ دُخُولُهُ ثَلَاثَةَ أَجْزَاءٍ جُزْءًا لِلَّهِ تَعَالَىٰ وَ جُزْءًا لِأَهْلِهِ وَ جُزْءًا لِنَفْسِهِ، ثُمَّ جَزَأٌ جُزْءُهُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ النَّاسِ»؛ وقتی به منزل می‌رفت وقت خود را سه قسمت می‌کرد، یک قسمت برای خداوند - تبارک و تعالی - و یک قسمت برای خانواده و یک قسمت نیز برای خود، سپس قسمت خود را میان خود و مردم تقسیم می‌کرد.

۲. نظم امام صادق (ع)

عنوان بصری که پیرمردی ۹۴ ساله بود، در مدینه، به حضور امام صادق (ع) رسید و مطالبی پرسید. سپس، با این که کاری نداشت، همان جا نشست. امام صادق (ع)، که می‌دید با نشستن او، وقتش تباہ می‌شود، به او فرمود: «من، مردی هدفمند هستم و مقصدی دارم. بنابراین، در هر ساعتی از شب و روز، ذکر و عبادتی دارم، پس مرا از عبادتم باز ندار.»

وقتی روزی دیگر، همین شخص، نزد امام صادق علیه السلام آمد و پس از شنیدن نصایح امام، با این که لازم بود برخیزد و برود، باز هم در محضر امام صادق علیه السلام نشست و موجب تضييع وقت امام علیه السلام شد، امام صادق علیه السلام به او فرمود: «قُمْ عَنِّي يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فَقَدْ نَصَحْتُ لَكَ وَ لَا تُفْسِدْ عَلَيَّ وَرِدِّي فَإِنِّي أَمْرٌ ضَنِينٌ بِنَفْسِي»؛^۱ مرا تنها بگذار! من به تو نصیحت و خیرخواهی کردم و ورد و برنامه‌ام را به هم زدن، من شخصی هستم که در وقت خود بخیل و سخت گیرم!

۳. نظم امام خمینی (ره)

حضرت امام خمینی (ره) - که سرآمد انسان‌های موفق تاریخ در عصرماست - در زندگی خود نظم و برنامه ویژه‌ای داشت. کارهایشان در ساعت‌هایی معین انجام می‌شد؛ یعنی خیلی مقید بود که در ساعت معین غذا بخورد، در ساعت معین بخوابد و رأس ساعتی خاص بلند شود. اگر کاری داشت یا با کسی قرار می‌گذاشت، از آن هیچ عدول نمی‌کرد. راز موفقیت امام (ره) نظم و برنامه - ریزی ایشان بود و از دوران جوانی به نظافت و منظم بودن معروف بود. ایشان در اتاقی که انباشته از کتاب، کاغذ و یادداشت بود، هر کاغذ یا یادداشتی را که می‌خواست، فوری پیدا می‌کرد؛ برای این که تمام آنها با نظم و در جای مخصوص به خود بود.^۲

۱. صدوق، عیون أخبار الرضا (ع)، ج ۱، ص: ۶۴۰.

۲. طبرسی، مشکاة الأنوار، ص ۳۲۸.

۳. رجایی، برداشت‌هایی از سیره امام خمینی رحمه الله، ج ۲، ص ۴ و ۶ - ۷.

حضرت امام خمینی(ره) برای مطالعه، قرائت قرآن و کارهای مستحب و حتی زیارت‌ها و دعاهایی که قرائت آنها در وقت خاصی هم وارد نشده، وقت خاصی را تنظیم کرده بود و هر کاری را روی همان زمان‌بندی انجام می‌داد.^۱

شعر

گر نبود اسب مطلقاً لگام	زد بتوان بر قدم خویش گام
ور نبود مشربه از زرّ ناب	با دو کف دست توان خورد آب
ور نبود جامهٔ اطلس تو را	دلّق کهن ساطر تن بس تو را
جمله که بینی همه دارد عوض	وز عوضش گشته میسر غرض
آنچه ندارد عوض ای هوشیار	عمر عزیز است غنیمت شمار